

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

О.Л.Михайлюк, Стеценко С.В., Сухіна Л.В.

За даними Міжнародної ради з туризму у 2004 році в світі в сфері подорожей і туризму було зайнято майже 73,7 мільйона чоловік, що складає 2,8% від загального числа працюючих. Крім того, у суміжних галузях туризм забезпечує роботою майже 214,7 мільйона чоловік. У цілому, в індустрії туризму і пов'язаних з нею сферах економіки зайнято 8,1% працездатних жителів Землі. За прогнозом, до 2014 року цей показник зросте до 8,6%. Обороти індустрії в 2004 році сягнув 5,49 мільярди доларів (1). У 2014 році він буде дорівнювати майже 9,56 мільярди доларів.

У 2004 році найбільші кошти на подорожі і туризм будуть витрачені в США, Японії, Німеччині, Великій Британії і Франції. У цілому, США зароблять на туризмі близько 1,1 мільярда доларів.

За кількістю робочих місць у сфері туризму в 2004 році в першу десятку увійшли Китай, Індія, США, Індонезія, Японія, Бразилія, Росія, Німеччина, Іспанія і Франція. До 2014 року "перша десятка" зміниться - Францію в ній замінить Мексика.

Туристична сфера у всьому світі є досить привабливим видом фінансової діяльності, яка приносить високі та стабільні прибутки. Україна теж повинна освоювати цей сегмент світового господарства. Південь України - одне з таких місць, що має і природний, і рекреаційний, і культурний потенціал для розвитку всіх видів туризму і в першу чергу - рекреаційного.

В Україні у 2003 році на 19% (тобто на 2 млн. чоловік) збільшилося число іноземних туристів, вони витратили на 18% коштів більше, ніж у 2002 році, однак і це досить мало, тому що їм пропонувався досить обмежений перелік послуг з невисоким рівнем сервісного обслуговування.

Після введення візового режиму між новими країнами ЄС та Україною, суттєво знизився з країни потік туристів. Так в Іспанію - на 30-40%, Велику Британію - на 18%, в Польщу - на 7%, в Бельгію - на 50%. Туристичний потік на Кіпр зменшився у 20 разів.

Задля поліпшення якості туристичного обслуговування в Україні було запроваджено переоформлення ліценцій турфірм, після чого їх кількість скоротилася. Із зареєстрованих 5.7 тисяч суб'єктів туристичної діяльності переоформили ліцензії тільки 600. З 1 січня 2004 року вступив у дію закон „Про туризм”, який передбачає матеріальну відповідальність турфірм перед клієнтами.

Проблеми розвитку рекреації. Зараз в Україні налічується понад 3 тисячі курортних об'єктів, 40% з них знаходяться в державній власності. Кожен рік в цих об'єктах оздоровлюється понад 3 млн. чоловік, при цьому коефіцієнт використання матеріальної бази курортів складає лише 35% (2).

За останні 12 років у 2.5 рази зменшилося число оздоровчих закладів. Вони відрізняються високим ступенем зношеності основних фондів, старим медичним обладнанням. Більшість санаторіїв фактично втратила ознаки лікувальних закладів і перетворилася на заклади оздоровлення. Зміна власника курортних закладів під час їх приватизації носить в основному спекулятивний характер і не супроводжується припливом інвестицій.

В Україні відчувається зниження попиту на оздоровчі послуги через ряд причин: відтік частини відпочиваючих з високим і навіть середнім достатком за межі країни, зниження рівня достатку населення, зменшення числа пропозицій від підприємств на придбання путівок.

Існує нова негативна тенденція: зараз на відпочинку можна заробити більше, ніж на лікуванні, тому дитячі санаторії перетворюються на дитячі табори відпочинку, де лікувальні послуги відсутні. Виникла наявна потреба в створенні солідарного фінансування курортної сфери, наприклад, за допомогою медичного страхування.

Зміна власника курортних комплексів не призводить до притоку інвестицій через недосконалість їх правового захисту. Низький рівень сервісного обслуговування призводить до відтоку частини українських відпочиваючих за межі країни: в Турцію, Болгарію, Єгипет тощо.

З'явилася нова тенденція – мережа приватних готелів у Криму і Карпатах, власники яких ухиляються від сплати податків і відтак знижують надходження від туризму в бюджет.

На півдні України досить слабо використовується унікальний рекреаційний ресурсний потенціал. Так мул Куяльницького лиману експортується до Південної Кореї і в деякі інші країни світу. Сульфідомулові поклади Куяльника – а їх запаси практично невичерпні – визнано в світі еталонними, ропа Куяльницького лиману за всіма показниками переважає ропу уславленого Мертвого моря. За своїми цілющими властивостями Куяльницький лиман стоїть на одному рівні з озером Саки в Криму та Мертвим морем в Ізраїлі. Та лікування в Мертвому морі коштує в десятки, разів дорожче, ніж у Куяльнику. Незважаючи на це, курорт Куяльник розвивається низькими темпами і не має міжнародної слави.

В Генічеську Херсонської області з землі б'ють гейзери з гарячою та холодною мінеральною водою. Такі рідкісні джерела на земній кулі є лише в Аргентині і на Курильських островах (Росія). За висновками Українського НДІ курортології і фізіотерапії, саме ці води мають незаперечну бальнеологічну цінність, оскільки містять такі біологічно активні речовини, як йод, бром, кремнієву кислоту. Та поки що цілющу воду генічеського гейзера використовує лише місцева бальнеологічна лікарня.

Часто *курортні території використовуються не за основним призначенням*. Так, Херсонська область має значний рекреаційний потенціал: три моря (включаючи рукотворне Каховське), цілющі гарячі джерела, унікальні комплекси дніпровських плавнів.

В Херсонській області вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів розміщено 376 здравниць. В області 12 міст і сіл мають статус курортів, що

дозволяє підняти продажну ціну чи плату за оренду. Всього тут 1200 гектарів земель вважаються рекреаційними, хоча ні наукових, ні маркетингових досліджень у цьому напрямку не проводилося. В даний час на вторинному ринку одну сотку угідь в прибережній зоні Чорного моря в Скадовському і Голопристанському районах можна придбати за 100 доларів, гектар - за 10 тисяч доларів, тоді як вартість гектара землі на південному березі Криму доходить до мільйона доларів. Багато об'єктів на узбережжі побудовано методом "самозахоплення", без оформлення документів на землю.

У 2000 році був прийнятий Закон України "Про курорти", що передбачає створення державного кадастру курортних територій з визначенням їхньої медичної спеціалізації й охоронних санітарних зон. Поки що найбільш "перспективні" ділянки узбережжя здаються в оренду за конкурсом, з закріпленням за орендарями права наступного викупу земель.

Як показали проведені прокуратурою Одеси перевірки, посадові особи лікувальних закладів профспілок та землевпорядної служби міста в порушення встановлених обмежень та сервітутів незаконно змінюють правовий статус землі, на якій розміщені будівлі, що дає можливість укласти угоди про купівлю-продаж земельних ділянок приватними особами.

Однією з головних причин цього є невирішеність питання про встановлення в Одесі межі округів і зон санітарної охорони курортів та водоохоронної захисної зони, відсутність інвентаризації земель.

Ринкові процеси останніх років призвели до того, що берегова рекреаційна зона перетворилася з місця відпочинку населення в місце розваг біля моря. Це породило ряд конфліктних ситуацій між населенням і орендарями пляжів і потребує врегулювання, тому що за прогнозами Світової Туристичної Організації саме рекреаційний туризм на узбережжі морів стане провідним. Південь України має для цього всі природні передумови, і їх треба використати на повну силу.

В ринкових умовах проявилася ще одна нова тенденція – ***почалося використання не за основним призначенням паркових зон населених пунктів.*** Так, в Херсоні зелених насаджень в розрахунку на одного мешканця в п'ять разів менше норми. На планах міста парки означені як пустирі, де будуються ресторани, картодроми, тенісні корти, платні автостоянки, автозаправки, базари. Щоб віднести ці території до паркових чи санітарно-захисних зон, – потрібні кошти на їх облаштування та догляд. Потрібна інвентаризація всіх зелених зон міст і передбачені в бюджетах кошти на їх експлуатацію.

Існує проблема неузгодження державної і місцевої політики через ***відсутність кадастру рекреаційних територій.*** Назріла необхідність в розробці Кадастру курортних територій і рекреаційних ресурсів для подальшої корективної планів забудови та генеральних планів населених пунктів.

В рекреаційній сфері заслуговують на увагу наступні проблеми:

- дуже повільно проходить адаптація до ринкових умов у трудових колективах, які не хочуть або не можуть пристосуватися до зміни ситуації і не дають змогу вкласти інвестиції в реконструкцію курортів;

- брак інвестицій можна надолужити за рахунок коштів бізнесменів, які давно виїхали за межі країни, а тепер з ностальгічних чи інших почуттів вкладають кошти в розвиток житлового господарства, торгівлі, ресторанної мережі;

- через відсутність загальної стратегії розвитку (землі в межах Одеси, Миколаєва та Херсону не мають статусу рекреаційних, тому що вони не є курортами) відбувається самозахоплення і нераціональне використання ділянок у приморській смузі;

- ще не використаний рекреаційний потенціал морського узбережжя на захід від Одеси до дельти Дунаю, від Південного до Миколаєва. Це екологічно чисті території, слабо освоєні і заселені, їх можна буде віддавати інвесторам під забудову курортними комплексами світового рівня.

У зв'язку з цим була проведена серія засідань робочої групи з туризму в рамках Єврорегіону «Нижній Дунай» за участю представників трьох держав - України, Румунії і Молдови. У ньому взяли участь фахівці туристичної галузі з повітів Галац, Браїла і Тулча Румунії, районів Кантемир і Кагул Молдови та з Одеської області, а також представники місцевих і регіональних органів влади. Їх метою є встановлення і розвиток прямих контактів між туристичними операторами, розробка єдиного плану майбутнього туристичної сфери в цьому регіоні. В регіоні раціонально розвивати зелений і бізнес-туризм. Регіон привабливий для туристів величезним природним потенціалом Придунав'я, наявністю історичних і культурних пам'яток, що дозволяє розвивати різні види туризму, у тому числі спеціалізований - з риболовлю і полюванням. За прогнозами, це залучить великий потік туристів. Найбільшою перешкодою є стан інфраструктури, а саме: відсутність комфортних готелів, погані дороги. У перспективі, за підтримкою проекту ТАСІС «Бізнес-інфраструктура Одеської області - Єврорегіон «Нижній Дунай», буде розроблена концепція розвитку туристичної галузі в прикордонних районах.

Розвиваючи курортне будівництво, можна буде швидше вирішити соціальні та економічні проблеми Буджакського степу.

Єгипет зараз виходить у число лідерів за розвитком туризму і курортної діяльності на березі Червоного моря, там освоюються території фактично у пустелі, без джерел питної води, не заселені, а регіон Одещини має певну інфраструктуру, питну воду і не такі екстремальні кліматичні умови.

Для поліпшення рівня сервісу слід у кожному регіоні створити мережу „бізнес-інкубаторів” з підготовки і перепідготовки (з подальшим працевлаштуванням) барменів, офіціантів, кухарів, покоївок тощо (3).

Важливими моментом успішного розвитку туризму і рекреації є **складання бізнес-планів**, які передбачають проект розвитку, маркетинг, стратегічні завдання, перспективи, джерела інвестування, шляхи залучення нових клієнтів. Ефективне бізнес-планування сприятиме розвитку

туристичного бізнесу, раціональному використанню природно-рекреаційного потенціалу, зростанню прибутковості туристичної діяльності.

Однією з проблем розвитку туризму є **організація екскурсійної діяльності**. Так, наприклад в Одесі діє тільки одне спеціалізоване екскурсійне бюро і три приватних екскурсійних агенції. Середній вік екскурсоводів – 49 років. Протягом останніх років не розробляються нові екскурсійні маршрути. Відсутня мережа закладів, в яких могли б готувати професійних гідів та екскурсоводів.

Для екскурсійного обслуговування туристів слід більше коштів вкладати в будівництво дендрологічних, водних та інших парків, розвивати нові (особливо місцеві) туристичні маршрути.

На півдні України успішно може розвиватися **археологічний туризм**. Це одеські катакомби, Білгород-Дністровська та Ізмаїльська фортеці, Ольвія, Березань, острів Зміїний тощо. Наприклад, нещодавно близько 50 уламків стародавніх грецьких амфор і ваз початку V століття до нашої ери і закінчуючи III-IV століттям нашої ери, надійшли в Одеський археологічний музей. Цінності були знайдені на узбережжі острова Зміїний, де раніше знаходився храм Ахілла. Серед знахідок також є і середньовічне турецьке судно. Вази використовувалися греками для збереження в них оливкової олії і вина. Біля села Роксолани відкрили стародавнє поселення, де під час розкопок знайшли вазу, якій 2500 років. Єгипет пропонує екзотичний туристичний маршрут – підводну подорож до палацу Клеопатри на дні Середземного моря, в нас це може бути храм Ахілла.

На певну увагу заслуговує новий вид туризму – **ностальгійний**. Він не має вікового цензу, хоча частіше люди похилого віку хочуть приїхати з Ізраїлю, США, Німеччини чи Австралії на свою історичну батьківщину. Для подальшого розвитку цього виду туризму в регіоні слід створити „Центр розвитку ностальгійного туризму”, підготувати гідів, розробити ГІС-системи, провести маркетингові дослідження.

Корпоративний туризм. Одним з нових для України видів туризму є корпоративний туризм. На Заході є мережа туристичних фірм, які забезпечують цей вид туризму. Він цікавий для півдня України в період міжсезоння, коли рекреантів мало, а готелі і бази відпочинку простоюють. Такі тури є постійними в Турцію і на Кіпр ще з початку 90-х років. У нас вони практикуються поки що тільки у вигляді семінарів на круїзних судах по Дунаю чи Середземному морю. Можна організовувати такі тури і по Чорноморсько-Кавказькій лінії чи вздовж узбережжя Чорного моря з заходом у порти України, Болгарії, Турції, Грузії тощо.

Південь України – багатонаціональний край, де мешкають представники багатьох різних народів із своєю особливою культурою, архітектурою, способом ведення господарства, звичаями. Це теж треба ширше використовувати, розробивши тур по німецьких, гагаузьких, болгарських чи українських селах. Для іноземців дивиною міг би стати весільний обряд в козацьких селах Херсонської області, свято молодого вина, томатний фестиваль. Можна влаштовувати полювання на кабанів чи оленів (відстріл

кабана коштує 250 євро, оленя – 335. Вивезення трофею, наприклад, оленьчих рогів до 50 см, буде коштувати у 420 євро). Головна проблема – рівень сервісного обслуговування та комфортні умови проживання.

Сільський зелений туризм тільки-но почав розвиватися на півдні України. Поки що це тільки район Придунав'я, але з часом це може бути зона виноробства Одеської і Миколаївської областей, край рибальства на Тілігульському або Дніпро-Бугському лиманах, водний відпочинок вздовж Дністра, Дніпра чи Південного Бугу, полювання восени в плавнях Дунаю чи Дністра. Поки що цей вид туризму стримується відсутністю інфраструктури, бази для підготовки кадрів з обслуговування туристів і організації їх дозвілля.

Більшість рекреаційних центрів півдня України – малі міста і селища міського типу (Сергіївка, Генічеськ, Гола Пристань, Коблево, Скадовськ та інші), в яких через ряд причин в останні роки склалася несприятлива соціально-економічна ситуація. В першу чергу вона пов'язана із спадом в розвитку рекреації, низьким ступенем завантаження курортних комплексів, сезонністю їх функціонування, обмеженістю інших видів господарської діяльності в містах із статусом курортних, інтенсивним відтоком трудових ресурсів, низьким рівнем заробітної плати, занепадом соціальної, інженерної та комунально-побутової інфраструктур. Державна туристична адміністрація України розробляє програму комплексного розвитку цих специфічних курортних територій, але багато що залежить від активності місцевих органів влади щодо залучення інвесторів чи рекламування своїх можливостей (4).

В Україні затверджена програма розвитку туристичної інфраструктури по напрямках національної мережі міжнародних транспортних коридорів і основних транспортних магістралей у 2004-2010 роках.

Головною метою програми є комплексний розвиток туристичної інфраструктури, створення й рекламування туристичних маршрутів, інтенсивний розвиток туризму, у першу чергу, автомобільного, просування туристичних пропозицій України на міжнародному туристичному ринку.

Передбачається, що програма буде реалізована в три етапи.

На першому (2004-2006 роки) передбачається удосконалити нормативно-правову базу, гармонізувати її з діючими міжнародними вимогами, визначити туристичні маршрути на базі тенденцій розвитку туризму і прогнозів туристичних потоків, розробити схему розміщення об'єктів туристичної інфраструктури, транзитних, регіональних і локальних туристичних маршрутів, провести інвентаризацію існуючої туристичної інфраструктури, облаштувати туристичні маршрути й об'єкти.

На другому етапі (2007-2008 роки) будуть облаштовані пріоритетні регіональні і локальні туристичні маршрути, створене єдине інформаційне поле і система інформаційного обміну для туристів і суб'єктів туристичної індустрії, забезпечена інтеграція в міжнародні інформаційні системи.

На третьому етапі (2009-2010 роки) передбачається завершити облаштованість усіх туристичних маршрутів, забезпечити їх наземними і повітряними аварійно-рятувальними службами, що відповідають системам

підтримки, надання оперативної допомоги потерпілим під час подорожі, а також транспортування потерпілих.

Висновки:

Для успішного розвитку туризму і рекреації на півдні України слід вжити наступних заходів:

- вкладати кошти в поліпшення екологічної ситуації і покращення якості рекреаційних природних ресурсів;
- для збільшення коефіцієнту завантаження курортних закладів, зробити основний наголос на готельний варіант їх використання, а оздоровчі та лікувальні послуги зосередити в курортних поліклініках;
- для залучення більшого обсягу туристів постійно займатися розробкою нових туристичних маршрутів, облаштовувати історичні пам'ятки та місця перебування видатних людей;
- задля поліпшення рівня побутового обслуговування туристів та відпочиваючих слід розширити мережу учбових закладів з підготовки гідів, екскурсувальників, барменів, кухарів, покоївок, тощо;
- ширше розвивати сільський та зелений туризм, більш широко застосовуючи унікальні місцеві природні ресурси, фольклор, побут, історичну спадщину;
- призупинити практику використання рекреаційних територій не за основним призначенням через розробку Кадастру курортних територій і рекреаційних ресурсів для подальшої корективної планів забудови та генеральних планів населених пунктів;
- один із шляхів поживлення туристичної та рекреаційної діяльності в регіоні – залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій; потік іноземних інвестицій не збільшиться до того часу, поки в Україні не буде досконалої системи правового захисту інвестицій, не зменшиться ланцюг бюрократичних перепон для підприємців, регіон не облаштує інженерну та комунальну інфраструктуру на світовому рівні стандартів.

Література:

1. Туристов в мире становится все больше: в сфере туризма заняты уже 8,1% жителей Земли. - Подробности.09.06.2004, По материалам NEWSru, (<http://www.podrobnosti.ua>)
2. Цибух В.І., Омецинський Б.Ф. Основні засади державної політики в курортно-рекреаційній сфері .- Черноморская каравела-2004:Сборник материалов симпозиума-фестивал / Одеський центр науково-технічної інформації.- Одеса: ЦНТЕІ, 2004. –С.152-156.
3. Грибова Л.В. Актуальні аспекти бізнес-планування в туризмі .- Черноморская каравела-2004:Сборник материалов симпозиума-фестивал /Одеський центр науково-технічної інформації.- Одеса: ЦНТЕІ, 2004. – С. 45-53.
4. Смаль В.В., Смаль У.В. Екологічний туризм // Укг. Географ. Журнал, №4.-2003.-С.58-63.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы развития рекреации и туризма на юге Украины, поднимаются вопросы нерационального использования земель рекреационного назначения, недостаточного использования потенциала рекреационных ресурсов, вместимости санаториев и домов отдыха. Предлагаются пути совершенствования экономического механизма рекреационной деятельности, развития рекреации на новых, пока еще слабо освоенных территориях, внедрение новых видов туристической деятельности.

Рецензент – канд. экон. наук, доцент Ковалевский В.

Рецензія

на статтю Михайлюк О.Л., Стеценко С.В., Сухіної Л.В

„Проблеми розвитку рекреаційно-туристичного комплексу півдня України”

Розвиток рекреації і туризму в світі є досить прибутковим, тому більшість країн світу у останній час їх активно розвивають. Україна, як частина світового товариства, теж не може бути осторонь цієї проблеми, хоча б тому, що вона має величезний природно-ресурсний і в тому числі рекреаційний та археологічно-культурний потенціал. Проблемою є те, що він використовується досить нераціонально, про що і йдеться у статті авторів.

Тема статті вибрана вдало, наведені цікаві приклади розвитку цієї сфери на півдні України, піднято багато важливих питань, які дадуть змогу більш детально висвітлити проблемні питання.

Вважаю, що означена публікація відповідає необхідним умовам, є актуальною і може рекомендуватися до публікації.

***Доцент кафедри Міжнародних економічних
відносин ОДЕУ, кандидат економічних наук***

В.В. Ковалевський